

Háda Béla

Az iráni kapcsolatok szerepe az indiai stratégiai építkezésben

India és Irán első ránézésre roppant különböző országok, melyeknek nem csupán társadalmi-politikai berendezkedése és stratégiái, hanem ebből fakadóan korunk nemzetközi rendszerébe való beilleszkedése, mozgástere és potenciális kilátásai is nagy eltérést mutatnak. Ezen az általános megállapításon túl azonban azt is látnunk kell, hogy a nemzetközi küzdőtér két feltörekvő játékosáról van szó, saját térségükön belül egyértelműen regionális hatalmi tényezők, kiterjedt potenciáljaik és a környezetüket jellemző biztonságpolitikai folyamatok miatt pedig várhatóan – és a jelenkori politikatörténetben újszerű módon – egyre nagyobb szerepet sajátíthatnak ki maguknak. Teherán és Újdelhi kapcsolatait az utóbbi időszakban egyre szorosabb és egyre szélesebb érdeklődéstől kísért stratégiai együttműködés jellemzi, melynek megítélése nyugati körökben is mindennapos szakértői és politikai vita tárgya. E tanulmány célja, hogy ismertesse és elemezze az indiai–iráni stratégiai viszony hátterét és összetevőit, valamint jellemezze azok tényleges szerepét az indiai biztonságpolitikában.

„Történelmi civilizációk szövetsége”

Az indiai és az iráni világ évezredes egymás mellett élése a két térség népeinek történelmi fejlődése során számtalan kölcsönhatás kialakulását eredményezte. E közös metszetekre hivatkozva a jelenkor diplomatái mindkét ország részéről érzékeltes allegóriákkal jellemezhetik hazáik szoros partnerségét, ösztönzést adva a szakértők hasonló interpretációinak. A „nagy történelmi civilizációk szövetsége” persze csak a politikai marketing szemszögéből értékelhető, de mögötte nagyon is kézzelfogható stratégiai érdekek húzódnak meg. Jóllehet India alapvetően demokratikus és szekuláris politikai kultúrája igen távol áll az Iszlám Köztársaság ideológiai beállítottságától, külpolitikai gyakor-

latában ezen az alapon ma nem mutat idegenkedést Teheránnal szemben. Ennek magyarázatához egyrészt hozzátartozik a két ország kultúrájának máig tapasztalható (bár a gyarmati időszakban hanyatló), erős kölcsönhatása (nem kis részben az Indiában élő párszi kisebbség révén) és az ebből fakadó szimpátiák. Másrészt az a sajátos körülmény, hogy a bipoláris korszak lezárulását követően az új nemzetközi rendszerben mindkettejük számára új (bár közel sem azonos) perspektívák nyíltak meg, amelyek kihasználásában támogatni tudják egymást. Elősegíti mindezt az is, hogy India részéről az 1947-es gyarmati területfelosztás nyomán a közvetlen érintkezéssel együtt megszűntek az esetleges konfliktusforrások is az iráni térséggel, melyeket a közjük ékelődő Pakisztán örökölt meg. Ezek magukban foglalják például a

közös határ mindkét oldalán kiterjedt területeken élő beludzok politikai törekvéseivel kapcsolatos regionális játszmákat, vagy az Afganisztán-stratégiák ütközési pontjait. Újdelhi és Teherán regionális hatalmi építkezése ennek nyomán – egyelőre – közvetlenül nem konfrontálódik egymással. A két ország viszonya a hidegháború periódusában persze az eltérő szövetségi kapcsolatok következtében távolról sem volt idillikusnak tekinthető. Emlékezetes, hogy míg India az el nem kötelezettek mozgalmának oszlopos tagjaként igyekezett kialakítani nemzetközi mozgásterét, egyebek mellett támogatva Nasszer egyiptomi elnöknek az arab világban betöltött hangadó szerepét, addig az iráni monarchia az Egyesült Államok szövetségese volt, s nem kis gyanakvással szemlélte a kairói törekvéseket. Kasmír kérdésében Irán következetesen a pakisztáni álláspontot támogatta az indiai ellenében, amellyel szintén nem javította a kettejük közötti viszonyt. Mikor 1971 augusztusában – annak érdekében, hogy oldhassa a pakisztáni–kínai bekerítés veszélyéből, valamint az Iszlámábád és Washington szövetségéből adódó fenyegetettség-érzetét – India húsz évre szóló barátsági és együttműködési szerződést írt alá a Szovjetunióval, a két ország formálisan is egymással szemben álló szövetségi rendszerek tagja lett. Miután Irán is Pakisztánhoz kezdett közeledni, a kapcsolatok lényegében a gazdasági szférára szorultak vissza.

Az 1979-es iráni iszlám forradalom természetesen e tekintetben is új helyzetet teremtett. Teherán felszámolta az USA-hoz kötődő szövetségi kapcsolatát, és – sok egyéb mellett – a kasmíri kérdéssel és az indiai muszlimok helyzetével kapcsolatban is markánsabb álláspontra helyezkedett a korábbinál. Az afganisztáni szovjet intervencióval kapcsolatos határozatlan indiai

magatartás (Újdelhi általában csak közvetett módon, a Szovjetunió nevének említése nélkül bírálta az afganisztáni beavatkozást) látszólag tovább rontotta a két állam nexusát. Igaz, amikor a készülő katonai lépést a szovjet nagykövet Khomeininek bejelentette, az akkor nem szólt ellene semmit. Újdelhiben viszont komolyan tartottak attól, hogy az iráni változások radikalizálják az indiai muszlimokat, akik körében a világ második legnagyobb lélekszámú – mintegy 25 millió – síita közössége él. A síita fundamentalizmus terjedésétől való félelmek a forradalom után tehát új elemmel bővítették India amúgy sem kis számú biztonságpolitikai dilemmáit a dél-ázsiai muszlim közösségekkel kapcsolatban. Az elemzők általában ezzel magyarázzák, hogy az indiai diplomácia nem volt hajlandó agresszorként kezelni Irakot, mikor annak támadása nyomán 1980-ban kirobbant a nyolc évig tartó iráni–iraki háború. Az indiaiak emellett sikert is kovácsoltak a fejleményekből, miután arab részről is beleegeztek abba, hogy az el nem kötelezettek eredetileg 1982-ben Bagdadba tervezett VII. csúcskonferenciáját 1983-ban Újdelhiben tartsák meg. Teheránnak a monarchia megdöntése után lezajló gyors elszigetelődése és súlyos háborús veszteségei azonban nagyrészt csillapították a forradalom expanziójával kapcsolatos aggodalmakat. A konfliktus lehetőségét teremtett a katonai kapcsolatok erősítésére is. Ennek megalapozását jelentette az 1983-ban felállított Indo-iráni Közös Bizottság, de az együttműködés hivatalos szinten sokáig szerény maradt.

Ma közhelyesnek ható megállapítás, hogy a bipoláris világrend összeomlása az államok jelentős részét külkapcsolati prioritásainak újraértékelésére készítette. Az indiai–iráni kapcsolatokban is ez nyitott új fejezetet. Ebben nemcsak a Szovjetunió

összeomlása és a közép-ázsiai tagköztársaságok önálló állammá alakulása játszott közre, hanem az USA világhatalmi szerepének erős felértékelődéséből adódó stratégiai konzekvenciák is.

Irak 1991. évi öbölháborús veresége és Kuvaitból való visszavonulása után Teherán egyre nagyobb figyelmet kapott az amerikai Közel-Kelet-politikában. Ruhollah Khomeini nagyajátollah 1989 júniusában bekövetkezett halála után Washingtonban még egy ideig reménykedtek abban, hogy Iránban a köztársasági elnöki intézmény kerül a hatalom tengelyébe, s ez a két ország kapcsolataiban is számottevő javuláshoz vezet. Ez többek között lehetővé tette volna azt is, hogy a térség biztonsági rendszerének tervezésekor Iránt partnerként vegyék figyelembe. Miután mindez nem következett be, Teherán az egyik fő ellenfél szerepében maradt az USA szemében. Ez egyszersmind azt is sugallta, hogy az iráni rezsim lehet Washington következő célpontja a térségben.

A nemzetközi környezet változásai arra ösztönözték az Iszlám Köztársaságot, hogy igyekezzék rendezni kapcsolatait azokkal az államokkal, melyek készek partnerként elfogadni. A folyamatnak persze a Khomeini halálát követő személyi változások is kedveztek. Ennek nyomán került napirendre az Indiával fennálló viszony normalizálása is, melynek első megfogható eredményei már néhány éven belül jelentkeztek. Ehhez persze elengedhetetlen volt a fogadókészség a másik fél részéről. India minden fenntartása ellenére az iszlám világ egyik legbefolyásosabb államának tekintette Iránt, amely képes arra, hogy a különböző fórumokon csillapítsa Pakisztán India-ellenes retorikájának hatásait. Ezt a szempontot különösen értékelte fel, hogy a Közel-Kelet egyre nagyobb hányadot képviselt a dél-ázsiai ország külke-

reskedelmében. Emellett Újdelhiben is megfogalmazódott egy új külkapcsolati stratégia igénye, amelynek legtöbbet idézett eleme az 1992-es úgynevezett *Look East Policy*, de természetesen a más térségek államaival fenntartott viszony erősítése is kívánatos volt. Végül az új külpolitikai elképzelések szellemében 1993-ban Naraszimha Raó indiai miniszterelnök – 1979 óta elsőként – Teheránba látogatott, és aláírta vendéglátóival a két ország egyetértési megállapodását.

A vizit az elemzők szerint egyértelmű fordulópontot jelentett Újdelhi Irán-politikájában. Akbar Hashemi Rafszandzsani iráni elnök 1995-ben viszonzta a kormányfő útját, bizonyítva, hogy Irán nyitott a kapcsolatok újrafogalmazására. A kilencvenes évek folyamán mindkét ország külpolitikai értelemben el nem kötelezett hatalomként definiálta önmagát, és egy multipoláris nemzetközi rendszer kialakulásában volt érdekelt. Ebből persze következik az amerikai hegemonia elutasítása is.

India és Irán mai partnerségének alapja az úgynevezett Újdelhi Deklaráció fektette le, melyet 2003. január 25-én, Mohamed Khatami ajatollah iráni elnök indiai látogatása alkalmával írtak alá Atal Behari Vadzspáji miniszterelnökkel. Ez a két állam viszonyának napjainkig legtöbbet hivatkozott közös dokumentuma, mely gyakran az elemzői gondolatmenetekhez is kiinduló pontul szolgál. A nyilatkozat azonban „csak” növekvő stratégiai közeledésről tesz említést, amit erős gazdasági együttműködéssel kell megalapozni, és jövőbeli terét az energiaszektorban megmutatkozó közös érdekek alakíthatják ki. Figyelemre méltó a terrorizmusellenes küzdelemben és egy erős, fejlődő és szuverén Afganisztán fennmaradásában kifejezett közös érdekeltységük is. Ez természetesen kötődik a narkotikumok terjedésének a problémá-

jához is. Megjelenik azonban általa az a regionális biztonsági dimenzió, amely a nukleáris fegyverek leszerelésének és a regionális stabilitás érdekében tett közös erőfeszítéseknek az elemeivel válik hangsúlyosabbá. Az iráni diplomáciának emellett sikerült felvetetnie a szövegbe egy Irakkal kapcsolatos rövid állásfoglalást is, melynek értelmében a két állam támogatja az ottani helyzet politikai és diplomáciai eszközökkel való megoldását az ENSZ felügyelete mellett.

A dokumentumban tehát már megjelenik a stratégiai érdekek közösségének gondolata, a stratégiai partnerség tényét azonban valóban nem mondja ki. A nyugati külpolitikai elemzők többnyire ezt követően kezdték emlegetni a Teherán–Újdelhi-„tengely” veszélyét. A szakirodalom azonban mind a mai napig nem egységes ennek megítélésében. Érdemes azt is észrevennünk, hogy a „szövetségről” vagy „tengelyről” szóló elítélőbb hangvételű megnyilvánulások nagyrészt az amerikai–indiai nukleáris egyezmény megszületését megelőző években láttak napvilágot. A biztonságpolitikával foglalkozó amerikai elit körében nem volt teljes a támogatottsága ennek az egyezménynek, és az Újdelhi Deklaráció jó hivatkozási alapot nyújtott érveikhez. A nyilatkozat azonban általában nem konfrontatív, amit az iraki ügy óvatos kezelése is jelez, és ügyel arra is, hogy ne veszélyeztesse az akkoriban ígértes fejlődésnek induló amerikai–indiai viszonyt. Sokan arra is rámutatnak, hogy a két állam további közeledésének minden szándéknyilatkozat ellenére komoly gátjai vannak, így nem is valószínű, hogy az olyan szorossá válhat, mely már ténylegesen veszélyeztetné a Nyugat érdekeit Dél- és Közép-Ázsiában. Másrésztől azonban a deklarációban már megjelennek a regionális célok is, s így persze valóban meghatároz fej-

leszthető területeket a két ország kapcsolatrendszerében olyan témák (például Afganisztán, terrorizmus elleni fellépés) érintésével, melyek Washingtonban is figyelmet keltenek.

Ma – a mindenhol hagyományosnak tekinthető kulturális kapcsolatokon túl – a két hatalom kooperációjának három fő területét – kereskedelem és energiaipar; Irán Közép-Ázsiához, illetve a tengeri szállítókhoz kötődő infrastruktúrájának fejlesztése; katonai és titkosszolgálati együttműködés – határolhatjuk el. Bár mindháromnak van közvetlen biztonságpolitikai összefüggése, a legelterjedtebb vélekedés szerint a messzemenő következtetéseket az első terület kapcsán vonhatjuk le.

Gazdasági együttműködés mint regionális politika

Az indiai–iráni kapcsolatokat elemző tanulmányokban manapság rendre elsőséget kapnak azok a nézőpontok, amelyek az indiai gazdaság növekvő energiaigényét tekintik az együttműködés első számú okának. Ez az a kritikus terület, ahol a nyugati kapcsolatok nem képesek hozzájárulni az indiai szükségletek kielégítéséhez, így Újdelhi joggal érvelhet azzal, hogy kényszerpályán mozog. Ezzel persze egy a „tengelyelméletnél” jóval mérsékeltebb narratíváját sugallja a két állam közeledésének. Természetesen akkor sem vitathatnánk az energiabiztonság fontosságát, ha nem lenne Indiáé az egyik leggyorsabban bővülő energiapiac a világon. A kettőezres évtized elején már ismert volt, hogy egy évi hét százalékos GDP-bővülés Indiában az energiaigények tízszázalékos növekedését vonja maga után ugyanabban a periódusban. 2010-ben pedig vásárlóerő-paritáson számítva már a dél-ázsiai hatalomé

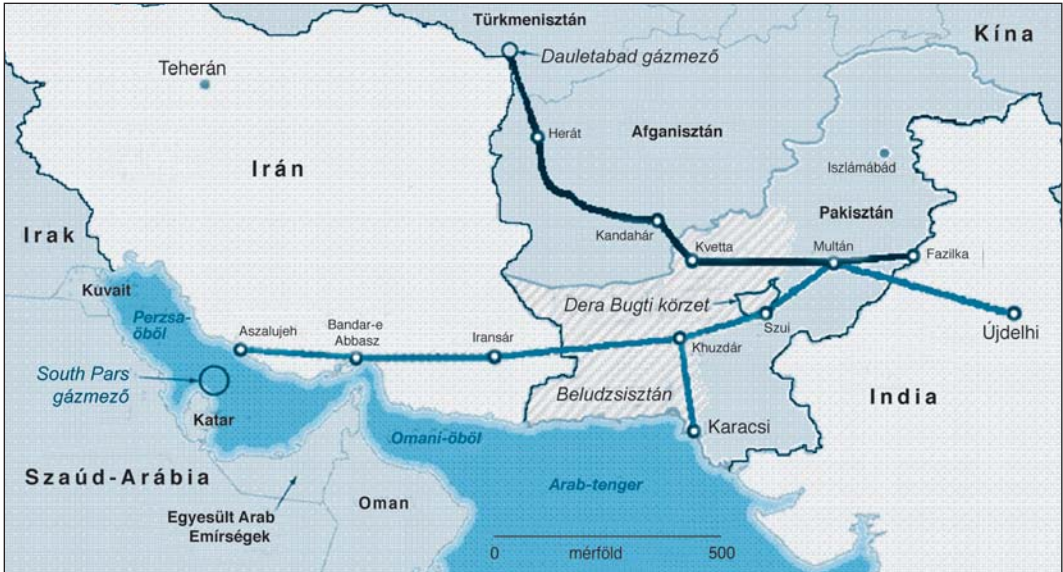
volt a világ negyedik legnagyobb értékű GDP-je, megelőzve Németországot. Az elmúlt évtizedben az indiai energiatermelés túlnyomórészt (egy 2005-ös összesítés szerint 82 százalékban) a hazai fekete-szén, illetve import kőolaj felhasználásán nyugodott. Az elmúlt évek tendenciáját figyelve a földgázfelhasználás gyors növekedése a legmarkánsabb jelenség e területen. Ez az 1995-ös évi 0,6 trillió köblábról 2010-re 1,8 trillió köblábra nőtt, ami több mint 10 százalékot tesz ki az ország energiakeverékében. A saját tartalékokat 2010 januárjában 38 trillió köblábra becsülték. Az ország 2004 óta nettó importőr ebből az energiahordozóból, a behozatal volumene 2009-ben elérte a 445 milliárd köblábat. Emellett az olajimportnak a felhasználás arányában ma 65 százalékos mértéke a jelenlegi prognózisok szerint 2020-ra 85 százalékra fog nőni. Mindkét energiahordozó tekintetében Nyugat-Ázsia a fő beszerzési forrás.

Az indiai–iráni kétoldalú kereskedelem összértéke 2010-ben elérte a 14 milliárd dollárt, 1,4 milliárdos növekményt mutatva az előző évhez képest. Az Iszlám Köztársaság ma az öböltérség második legnagyobb kőolajkitermelője, a földgázkitermelésben pedig Oroszország után világszinten a második. Irán mint földgáz-exportőr jelenleg meghatározó szerepet játszik India energiabiztonsági stratégiájában. Az óriásállam gyorsan növekvő igényeinek kielégítését ugyanis legbiztosabban ő vállalhatja.

Az energiahordozó-éhséget általában az elmúlt másfél-két évtized fejlődésének termékeként jellemzik, valójában azonban már az 1973-as olajválság rámutatott India függésére a közel-keleti nyersanyagimporttól. A kilencvenes években a két állam között megindult közeledési folyamat során ez a téma valóban mindinkább elő-

térbe került. A kőolaj és a cseppfolyósított földgáz (LNG) tengeri szállítása ma a közel-keleti szénhidrogének hagyományos útja Indiába. Hosszabb távon azonban – persze kedvező politikai feltételek mellett – sokkal kalkulálhatóbb, megbízhatóbb és költséghatékonyabb megoldásnak ígérték a csővezetékek kiépítése a lelőhelyek és a megrendelő ország között. Az elmúlt időszakban két nagy gázvezeték építésének koncepciója fogalmazódott meg. A mintegy 1680 km hosszúságúra becsült Türkmenisztán–Afganisztán–Pakisztán–India (TAPI) vezeték ambiciózus terve a kelet-türkmén gázmezők termékét juttatná el Észak-Indiába. Normál üzemkapacitáson az elképzelések szerint nagyjából 3,2 milliárd köbláb földgázt szállítana naponként. A megvalósítás várható költségei azonban gyorsan növekedtek (2007-re 3,3 milliárd dollárról 10 milliárdra), ami azzal is összefügg, hogy nyomvonala Afganisztánt és Pakisztán pastun–beludzs területeit is átszelné. A közismerten instabil területeken csak igen nehezen lenne szavatolható a szállítás biztonsága. Manapság sokkal nagyobb esély mutatkozik az Irán–Pakisztán–India (IPI) vezeték megvalósulására, amely mintegy 2775 km hosszúságú, 2,8 milliárd köbláb/nap kapacitáson szállítaná a földgázt Indiáig, építésének költségeit pedig 2007-es árfolyamon nagyjából hétmilliárd dollárra becsülték. Ennek nyomvonala sem mentes azonban a biztonsági kockázatoktól, mivel átszelné mind az iráni, mind a pakisztáni Beludzsisztánt, ahol a militáns tevékenység az utóbbi években egyre nagyobb problémát okozott. Mindemellett az IPI gázvezeték megvalósításában mára mindhárom érintett ország kifejezte érdekeltségét, minek következtében a szakértők – bár gyakran szkeptikus hangvétellel

A TAPI (fekete) és az IPI (kék) gázvezetékek tervezett nyomvonala

Forrás: heritage.org

– egyre nagyobb figyelmet szentelnek neki.

Az indiai–iráni földgázvezeték terve első ízben 1989-ben merült fel Ali Shams Ardekani iráni külügyminiszter-helyettes és a Tata Energy Research Institute főtitkára, Rajendra Pachauri tárgyalásán, de az akkor még gyenge kapcsolatok alapján az indiai fél tartózkodóan reagált a felvetésre. A két ország közeledése nyomán azonban az 1990-es évek közepétől már tárgyalások folynak egy ilyen megvalósításáról, mely Irán déli gázmezőitől Pakisztánon át szállítaná az energiahordozót indiai területre. Megépítését éppen ez utóbbi tényező tette kérdésessé.

Az indiai biztonsági szervek ugyanis tartottak attól, hogy Pakisztán komoly, esetleg függőségig terjedő befolyásra tesz szert az ország energiaellátásának területén, ezért a stratégiák kezdetben nem favorizálták az IPI gázvezeték tervét. Ehhez persze hozzá kell tenni azt is, hogy a pakisztáni politikai

és katonai elit is igen negatívan viszonyult a tervhez, elsősorban az indiai befolyás várható kiterjesztéséről szóló érveket hangoztatva. Az idegenkedés ettől a megoldástól indiai részről ma is érzékelhető, kérdéses azonban, hogy lehetséges-e olyan csővezeték-nyomvonalat tervezni, amely Pakisztán területének elkerülésével juttatja el a közép-ázsiai és közel-keleti földgázt India földjére. Erre a dilemmára eddig egyik felmerült szárazföldi vezeték terve sem kínált megoldást, azt sokkal inkább egy tengeri vezeték megvalósításában kellene keresni. Egy ilyen létrehozásának esélye azonban a rendkívül magas költségek miatt egyelőre igen szerény. India válasza Pakisztán barátságtalan magatartására az észak–déli szállítási útvonal opciójának erősítése volt, melynek kulcspontja, az iráni Csahbahár kikötője, kiemelt beruházási cél lett Újdelhiben.

A folyamatot az Iszlámábád hozzáállásában beállt gyökeres fordulat mozdította ki

a holtpontról. Pakisztán ugyanis az elmúlt évtized derekára, az enyhülő indiai–pakisztáni viszony fényében, és persze a jelentős tranzitbevétel reményében némileg máshogy kezdte látni saját geostratégiai lehetőségeit, és Pervez Musarraf kormánya bejelentette, hogy lehetővé teszi a vezeték áthaladását az ország területén. Az iráni kormányzat láthatóan támogatja ezt a verziót, mivel ezáltal szorosabbra vonhatja az afganisztáni és beludzsisztáni problémák miatt gyakran bizalmatlansággal terhelt kapcsolatait Iszlámábáddal. A projekt legnagyobb nyertese mai szemmel nézve azonban kétségkívül Pakisztán lehet. Amellett, hogy mindez bevételeket biztosít számára, fokozza szomszédainak érdekeltségét stabilitásának és biztonságának fennmaradásában, némileg enyhítve az ehhez kötődő külső félelmeket is.

Tagadhatatlan, hogy India részéről a gazdasági érdekeltség mellett a Pakisztán-faktor relatív leértékelődése is segítette az előrelépést a többoldalú együttműködésre épülő tervek kivitelezésében. A hidegháború évtizedeiben Pakisztán ügye erőteljesen uralta az indiai külpolitikai törekvéseket. Az elmúlt két évtizedben azonban – a konfliktusforrások kétségtelen megléte ellenére is – ennek jelentősége óriásit csökkent, miközben India hatalmi képességei gyors ütemben fejlődtek. Napjainkra a két ország potenciáljainak különbözősége még kontrasztosabb, mint évtizedekkel ezelőtt, hozzájárulva a pakisztáni fenyegetés tézisének gyengüléséhez, ami manapság leginkább az iszlám terrorizmussal összefüggésben merül fel. Az IPI gázvezeték megvalósulásában tehát mindhárom részes fél érdekeltsége fennáll, első beruházási szakaszáról, az Irán–Pakisztán csővezeték szakasz megépítéséről pedig 2009. május 24-én írta alá a szerződést Mahmud Ahmedinedzsád iráni és Aszif Ali Zardari pakisztáni elnök.

Tény ugyanakkor, hogy az iráni–indiai partnerség jóval többről szól az olajnál és gáznál. Legkétesebb fejezetének a nyugati elemzők rendszerint a katonai kapcsolatokat szokták tekinteni.

A védelmi együttműködés

Napjainkra széles nyilvánosságot kapott tény, hogy a pakisztáni nukleáris fegyverkutatások központi alakja, Abdul Kadír Hán urándúsításhoz szükséges technológiát adott át Iránnak, elősegítve ezzel annak tömegpusztítófegyver-programját. A tudós 2004-es nyilvános beismerése óta a nyugati közvélemény leginkább Iszlámábádot sejteti a pusztító technológiák proliferációja mögött, míg India a 2006-os amerikai–indiai békes célú nukleáris együttműködésről szóló egyezmény óta a felelősségteljes hatalom képét öltötte magára. A valóság azonban korántsem ennyire egyértelmű. A nyugati hatalmak Indiához fűződő viszonya minőségi fejlődésen ment át az elmúlt évtizedben, míg Pakisztán máig kaotikus, instabil és megbízhatatlan entitásnak tűnik. Ennek minden bizonnyal megvolt a maga szerepe abban, hogy míg a kettőzres évek első felében az Egyesült Államokban indiai személyekkel és vállalatokkal kapcsolatban is felmerült a gyanú, hogy tömegpusztító fegyverek előállításához használható technológiákat juttattak Iránba, erről mostanában nemigen esik szó. A Nuclear Power Corporation of India két vezető munkatársával szemben 2004 szeptemberében fogalmazódott meg a vád, hogy nehévízalapú nukleáris technológiát adtak át az Iszlám Köztársaságnak. 2005 decemberében pedig két indiai szerveskémi vállalatot marasztaltak el az Iran Non-Proliferation Act alapján, illegális anyagok exportja miatt. Néhány további vállalatnak is szankciókkal kellett szembenéz-

nie, de ezek az esetek nem okoztak törést az amerikai–indiai partnerség fejlődésében. Azt ugyanis hozzá kell tennünk, hogy a hivatalos indiai politika soha nem támogatta ezeket – bár a történetek azt azért bizonyították, hogy a két ázsiai ország közeledésének a hivatalos és szabályozott kereteken kívül eső következményei is lettek a rejtett ügyletek szaporodása révén. Ennek értékelésénél szem előtt kell tartanunk azt is, hogy India aligha érdekelt abban, hogy nyugati szomszédja mellett létrejöjjön még egy atomhatalom az iszlám világban. Emellett azonban elismeri és védelmébe veszi Teherán jogát az atomenergia békés célú alkalmazására, mely olykor nézeteltérésekhez vezet amerikai partnerével.

Bár az említett Indiai–Iráni Közös Bizottság az iráni–iraki háború alatt, a katonai patthelyzet kialakulásának idején állt fel, ami nem éppen a semlegesség igényét sugallja, arra nincs bizonyíték, hogy Újdelhi katonai támogatást nyújtott volna partnerének a mintegy egymillió iráni áldozatot követelő konfliktus alatt. Sokan éppen a katonai együttműködés relatíve lassú fejlődésével példázzák a két ázsiai hatalom stratégiai kapcsolatainak alacsony szintjét. A háborút követően viszont Teherán számára igen fontossá vált elhasználandó, illetve megsemmisült harceszközeinek pótlása és hagyományos arzenáljának újrateemtése, és ebben Újdelhi közreműködésére is számított. 1993-ban India segített felújítani Irán három orosz gyártmányú, Kilo osztályú tengeralattjáróját, és egyéb, az egykori Szovjetunióból származó haditechnikai eszközökhöz (T-72-es harckocsik, MiG-29-es vadászpilóták, Konkursz rakéták stb.) is hozzásegítette az iszlám köztársaságot.

A két ország védelmi együttműködéséről szóló megállapodását 2001-ben írták alá. Ettől kezdve Irán az indiai hadiipar termé-

keinek egyik legfontosabb piacává vált. A kooperáció másik területét a közös gyakorlatok és kiképzési programok alkotják. A két hatalom 2003 márciusában, két hónappal Khatami látogatása után hajtotta végre az első közös tengeri hadgyakorlatát, mely komolyan ráirányította a Nyugat figyelmét a katonai együttműködésre. A folytatásra 2006 márciusában került sor, ezt követően azonban az amerikai–indiai közeledésre való tekintettel csakugyan lassították a programot. A további lépésekről a két fél 2009 novemberében folytatott megbeszéléseket. A napirenden alapvetően olyan hagyományos témák szerepeltek, mint iráni katonák indiai kiképzési programja, az indiai műholdas szolgáltatások iráni alkalmazása, vagy további közös tengeri hadgyakorlatok szervezése. A felek hitet tettek a katonai együttműködés bővítése mellett, ennek konkrét perspektívái azonban eléggé bizonytalanok.

Afganisztán és a terrorizmus problémája

Az USA 2001. évi támadását megelőzően az iráni és az indiai Afganisztán-politikának egy közös pontja feltétlenül volt: egyikük sem volt hajlandó elismerni a tálib rezsimet, és mélységes gyanakvással szemlélték az extrém szunnita irányzat térnyerését a területen. Míg azonban Irán a hagyományos stratégiai tere, a pakisztáni titkoszolgálatok tevékenysége és nem utolsósorban a szintén „tizenkettes” síita felekezethez tartozó afganisztáni hazarák sorsa miatt aggódott, addig Indiát leginkább az afganisztáni polgárháború, a pakisztáni határvidék militáns kiképzőbázisai, és a kasmíri militáns szervezetek „háromszögének” biztonságpolitikai következményei aggasztották. Afganisztán ügye olyan regi-

onális dilemmává vált, melynek kezelésében Indiának és Iránnak egyértelműen szüksége van egymásra.

Napjainkban mindkét hatalom alapvetően érdekelte a szunnita militantizmus és a terrorizmus visszaszorításában. Irán vonatkozásában ehhez annyit érdemes még hozzátenni, hogy noha a tálibok újbóli felemelkedése kedvezőtlen fejlemény lenne a számára, az azonban aligha lehet ellenére, hogy a szélsőségesek minél nagyobb amerikai haderőt foglaljanak le. Látszólag ezt támasztják alá azok az információk, melyek szerint az afganisztáni–pakisztáni határvidéken tevékenykedő felkelők rendelkeznek gyaníthatóan iráni eredetű fegyverekkel is. Jóllehet igencsak bizonytalan, hogy ezek milyen úton jutottak el hozzájuk, alighanem iráni szakadár csoportok állnak a jelenség mögött. Az Iszlám Köztársaság szerepe körüli bizonytalanság felvetette annak gyanúját, hogy az ország igyekszik fenntartani a konfliktushelyzetet, hogy minél nagyobb amerikai erőt kössön le Afganisztánban, csökkentve ezáltal a rá nehezedő nyomást. E gondolat elemzése nem tartozik a témánkhöz, az azonban tény, hogy Irán – bár közismerten támogatja a szintén terrortaktikákkal operáló libanoni Hezbollahot – saját határain belül magának is szembe kell néznie a terrorizmus fenyegetésével, elsősorban a keleti határterületein, az itteni beludzs felkelők (például a Dzsudullah) tevékenységével. Afganisztán ugyanakkor beletartozik Irán hagyományos stratégiai zónájába, ahol az Indiával közös nevezők sorából nem felejthetjük ki a pakisztáni térfelületen való ellenérdekeltséget sem. A két ország gazdasági eszközökkel is építi helyi befolyását. Az iráni–afganisztáni kétoldalú kereskedelem összértéke már 2008-ban elérte az egymilliárd dollárt, és az iszlám köztársaság aktív beruházóként is jelen van keleti

szomszédjánál. India pedig ma az afganisztáni „újjáépítés” legnagyobb térségbeli donorja: 2001–2009 között több mint 1,2 milliárd dollárt költött el az országban ebből a célból. Négy városban (Herát, Kandahár, Dzsáláábád, Mazar-i-Sarif) nyitott konzulátusokat és az első külföldi légi bázisát is afganisztáni tevékenységének támogatására állította fel Tádzsikisztánban, 2007-ben.

Teherán és Újdelhi párbeszéde a közép-ázsiai ügyekről az utóbbi években egyre intenzívebbé vált. 2010 februárjában Nirupama Rao indiai külügyi államtitkár látogatott Iránba, ahol egyebek mellett a határokon átívelő terrorizmus és Afganisztán problémáiról tárgyalt partnereivel. Krishna külügyminiszter pedig 2010 májusában Ahmadinezsád elnökkel is beszélt az afganisztáni és pakisztáni helyzetről, melyeket mindkét kormány egymással szervesen összefüggő problémának tekint. Előtte márciusban az indiai külügyi tisztviselők rendkívül fontos szövetségesnek nevezték Iránt, és kifejezték, hogy elengedhetetlen annak közreműködése az afganisztáni krízis megoldásában. Ez minden bizonnyal igaz is, és ma már az amerikai elemzők is egyre gyakrabban mutatnak rá, hogy a konstruktív iráni magatartás előfeltétele Közép-Ázsia stabilizálásának. Ez egyszerűen mind az iráni–indiai partnerség egyik tartós és politikailag is nehezen kikezdehető terepe lehet a jövőben.

A stratégiai együttműködést gyengítő tényezők

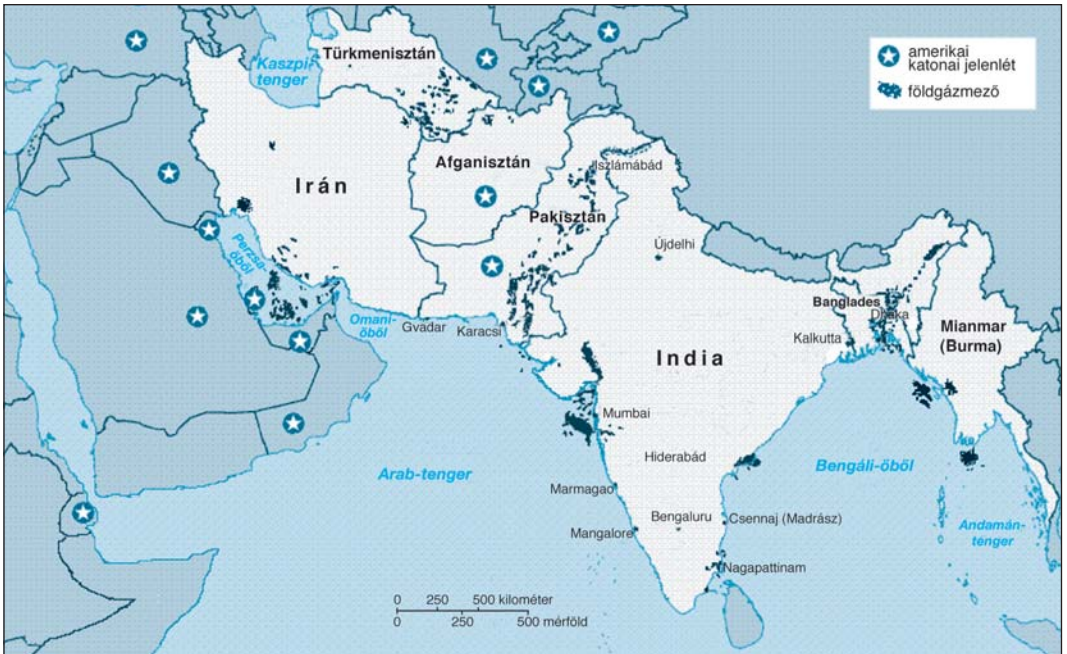
Az elmúlt évtized során az amerikai–indiai stratégiai partnerség kétségkívül az egyik legdinamikusabb folyamata volt a dél-ázsiai hatalmi környezet átalakulásának. Ennek előnye India számára számos terüle-

ten megmutatkoztak, amelyek felsorolására itt aligha vállalkozhatunk. A legtöbbet elemzett dimenzió azonban kétségkívül a nukleáris, és persze ennek hozadékaként a tágabb hatalmi politikai együttműködés. Az amerikai neokonzervatív kormányzat azonban kezdettől fogva számított Újdelhi-re az Iránnal szembeni politikájának támogatásában, illetve szükség esetén a stratégiai ellensúly szerepét is szívesen osztotta volna a dél-ázsiai hatalomra. India azonban látszólag nem váltotta be ezeket a reményeket. Kétségtelen, hogy az indiai-iráni közeledés ellentétes volt a Bush-kormányzat regionális törekvéseivel, aminek nem mulasztottak el hangot adni. Condoleezza Rice külügyminiszter 2005. márciusi újdelhi látogatásán az amerikai diplomácia vezetője nyíltan kifejezte nemtetszését a gázvezetéktervek kapcsán is. Ezt George W. Bush elnök 2006-ban úgy magyarázta, hogy országának nem a vezetékekkel van problémája, hanem azzal, hogy Irán atombombát fejleszt. Az iráni hatalmi törekvésekhez kapcsolódó nyugati és regionális aggodalmak árnyékként kísérik az országgal kapcsolatos megnyilvánulásokat. Manmohan Szingh kormánya ennek nyomán összetett problémával találta szemben magát, melynek bel- és külpolitikai vonatkozásai egyaránt voltak. India ugyanis 2005 szeptemberében és 2006 februárjában is Irán ellen szavazott a Nemzetközi Atomenergia-ügynökségben. A megszülető határozat elmarasztalta Teheránt, és az ügyét az ENSZ BT elé utalta. Aligha érdemes vitatni, hogy Újdelhi állásfoglalásában az amerikai nyomásnak meghatározó szerepe volt. Az indiai fél nem merte kockára tenni az akkor formálódó nukleáris egyezményt, így teljesítette Washington elvárásait. Az amerikaiak nézőpontját minden bizonnyal Tom Lantos alsóházi képviselő fejezte ki a legnyíltabban,

mikor elmondta, hogy „India súlyos árat fog fizetni, ha gátolja az amerikai szándékokat Irán kapcsán”. Mindez jelezte, hogy az indiai-iráni viszonytal kapcsolatos gyanakvás nem ült el Washingtonban, és a Kongresszusban többen keményebb elvárásokra akarták rábírní a Fehér Házat az új szövetségessel szemben. Szinghnek ugyanakkor szembe kellett néznie otthoni ellenzékének támadásával is, amely az USA lakójának nevezte, és az indiai érdekek alárendelésével vádolta a kormányfőt. Az Irán-párti parlamenti lobbit persze nem annyira az értékválasztás, mint inkább belpolitikai célok motiválták, ugyanis az ellenzék vezérének számító Dzsana Párt sem választott a kormányzása alatt az amerikai és iráni barátság között, hanem mindkettő mellett hitet tett. Több kongresszusi képviselő törekvése dacára a nukleáris egyezménynek végül nem lett közvetlen feltétele az Iránnal fenntartott katonai kapcsolatok megszakítása, de a nukleáris technológiák proliferációjának megakadályozását vállalnia kellett.

Napjainkra az indiai diplomáciának fel kellett ismernie, hogy az ország amerikai és iráni partnerségének egyidejű fejlesztése tartósan aligha egyeztethető össze, bármelyik felszámolása azonban komoly problémát jelenthet. Újdelhi ma többnyire manőverezni igyekszik a két ellenséges fél között, remélve, hogy az USA-hoz fűződő kapcsolatai elég mélyek és összetettek ahhoz, hogy kibírják ezt a paradoxont. Ha ugyanis elveszítené Washington támogatását, az nagy visszalépést jelentene újonnan formálódó nagyhatalmi politikájában, nem is szólva arról, hogy az Egyesült Államok komoly (bár nem éppen munkanélküli) fegyveres erővel és ennek megfelelő befolyással van jelen az Indiai-óceán nyugati medencéjében, ahová Indiát is hosszú távú stratégiai érdekek kötik.

Ismert földgázmezők Dél-Ázsiában és az USA katonai jelenléte a térségben

Forrás: heritage.org

Persze az USA-n kívül más, a térségben érdekelt államokkal fenntartott kapcsolatok is gátolhatják az iráni viszony további javulását. A Közel-Kelet a szénhidrogénfaktor nélkül is az EU után a második legnagyobb szeletet hasítja ki az indiai külkereskedelemből. Az indiai muszlimok hagyományosan kötődnek e térséghez (évente több mint 10 millióan vesznek részt a mekkai zarándoklaton), és ez mindig befolyásolta Újdelhi Közel-Kelet-politikáját is. Ez persze nemcsak lehetőségeket, hanem olykor (például a fentebb említett síita tényező miatt) dilemmákat is szült. India az elmúlt évtizedben két, Iránnal hagyományosan rossz viszonyt ápoló helyi hatalommal, Izraellel és Szaúd-Arábiával is szorosabb együttműködést alakított ki. A folyamatot a megszokott pragmatikus szempontok vezérelték, annak indiai részről nem volt Irán-ellenes éle, bár egyes elemzők véleménye

szerint a szaúdi partnerség magas szintje alkalmat ad Újdelhinek annak demonstrációjára, hogy közel-keleti kapcsolatainak centrumában nem feltétlenül Teherán áll. A zsidó állammal pedig leginkább a védelmi együttműködés hozta össze Újdelhit.

A diplomáciai kapcsolatok 1956-os megszakítása után az indiai–izraeli viszony szintén csak 1992 januárjára rendeződött. Ezt követően azonban a partnerség gyors kiterjedése figyelhető meg, amit olyan magas szintű találkozók fémjeltek, mint Ezer Weizman államfő 1995. december–1996. januári vagy Ariel Saron miniszterelnök 2003. szeptemberi látogatásai. Indiai részről Krishna Advani belügyminiszter, a hindu nacionalista kormány egyik „erős emberének” 2000. júniusi izraeli útja erősítette meg a két állam közötti kötelékeket. A hagyományos ágazatok mellett a tudományos és technológiai kooperáció, az antiterrorista

politika, valamint a fegyverkereskedelem jelenti az együttműködés kiemelt területeit. 2002 és 2007 között az Izraelből érkező indiai fegyverimport értéke meghaladta az ötmilliárd dollárt. Ezzel India, megelőzve Törökországot, az első számú piaca lett az izraeli fegyvereknek. A haditechnikai fejletet leszámítva pedig a dél-ázsiai ország a zsidó állam második számú ázsiai kereskedelmi partnere. Az együttműködés konkrét eredményeinek részletezése nélkül el kell azonban mondanunk, hogy a két állam viszonya ma nem minősíthető katonai szövetségnek. Elképzelhető ugyanakkor, hogy Izrael hosszabb távon számít majd Indiára a Közel-Kelet stabilitásának előmozdításában, ami a helyiek olvasatában Irán féken tartását is feltételezi. Ezen a téren India könnyen válaszút elé kerülhet, ami újfent rávilágít az iráni barátság problematikájára.

Az indiai-szaúdi partnerséget az iránihoz hasonló érdekek diktálták, gyors feljutására pedig a legutóbbi években került sor. Abdulláh bin Abdul-Azíz al-Szaúd király trónra lépését követő első nem közel-keleti útja Indiába és Kínába vezetett 2006 januárjában. Az uralkodó vizitje adott új lökést az indiai-szaúdi kapcsolatok fejlődésének. Szingh miniszterelnök 2010-ben viszonzta a látogatást Rijádban, ahol kifejezte szándékát a két ország stratégiai partnerségének kialakítására, melyet a március 1-jére keltezett Rijádi Deklarációban foglaltak írásba. Ez több annál, mint amit az indiaiak Iránnal szemben vállaltak. Szaúd-Arábia India negyedik legnagyobb kereskedelmi partnere. Az elmúlt években a kétoldalú áruforgalom volumene megháromszorozódott, és innen érkezik az indiai olajimport 20 százaléka. Ma már körülbelül ötmillió indiai él az öböltérség államaiban, ebből körülbelül 1,8 millióan Szaúd-Arábiában. E motivációkhoz azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy India az arab monarchiával

minden különösebb nyugati ellenkezés nélkül tudja fejleszteni a kapcsolatait, melyek azonban Iránnal összefüggésben idővel az izraelihez hasonló dilemma elé állíthatják.

Konklúzió

India külkapcsolati stratégiáját napjainkban a nagyfokú pragmatizmus jellemzi, amelyben az értékelt megközelítés kevés szerepet játszik. Az iráni faktor szerepe az indiai törekvésekben is ennek szemüvegén keresztül vizsgálendő. Mint láttuk, a közel-keleti ország elsősorban az energia-biztonság szavatolása és a regionális biztonságpolitikai együttműködés szempontjából játszik kiemelt szerepet Újdelhi partnerségi politikájában. Jóllehet ma egyértelműen megfigyelhető India igyekezete, hogy minél prosperálóbb viszonyt alakítson ki a Közel-Kelet államaival, amelyektől energiahordozó- és technológiaiimport-szükségleteinek legalább részleges kielégítését reméli, az iráni kapcsolatok a maguk terepén (gázimport, afganisztáni és antiterrorista stratégia) aligha válthatóak ki. Látnunk kell azt is, hogy Irán vonatkozásában a barátságnak a történelmi és kulturális alapjai is megvannak, sokkal inkább, mint az USA vagy Izrael esetében. India számára a stratégiai cél saját nagyhatalmi pozíciójának biztosítása a nemzetközi küzdőtéren, azé a státusé, mely az elmúlt két évtized indiai kormányainak nagy vívmánya, de amely ma még sok szempontból igen gyenge lábakon áll. Nézetem szerint az indiai-iráni stratégiai kapcsolatok megítélésénél egyik szélsőséges interpretáció sem állja meg a helyét. E kapcsolat nem tekinthető „tengelynek”, mert Újdelhi csak bizonyos jól körülhatárolható témákban működik együtt Teheránnal, míg annak Izrael- és nyugatellenességéből adódó konf-

liktusaiban nem kíván szerepet vállalni, sőt igyekszik elkerülni, hogy ezek szakításra kényszerítsék. India emellett elismeri Irán jogát a biztonsághoz, de nem érdekelt annak atomhatalmi felemelkedésében sem. Ugyanakkor azzal sem érthetünk egyet, hogy a két ország kapcsolatában nincs semmilyen stratégiai jelleg. Az olyan kiemelt területeken, mint a hosszú távú gázimport infrastruktúrájának kiépítése vagy az afganisztáni–pakisztáni térség stabilitásáért tett erőfeszítések összehangolása, csak szoros és tartós együttműködésben lehet elérni a kitűzött célt. Azt pedig aligha lehet vitatni, hogy ezek mindkét fél számára alapvető stratégiai érdekeket érintenek.

Az Iránnal épített kapcsolatok tehát egyszerre segítik India hatalmi építkezését, de

gátolhatják is azt a „nyugati” partnereinek ellenállása miatt. Az ma nemigen képzelhető el, hogy a dél-ázsiai ország komolyabb konfliktust vállaljon fel szalonképtelen partnere érdekében. Ugyanakkor a szakítást is hiába várnák el tőle, mert az együttműködés hozadékait ma más partnerek nem tudnák hasonlóan garantálni. Az indiai külpolitika azonban rendszeresen szembesül azzal, hogy nyugati kapcsolatrendszerében Irán ügye feszültségforrás, ami nem segíti elő érdekeinek elfogadtatását. Mindezt az indiai–iráni partnerség jövőjét számtalan kérdőjel terheli meg, további erősödésére leginkább azokon a területeken számíthatunk, ahol Újdelhi a legkisebb ellenállást érzékeli a térségben érdekelt, ma még fontosabb szövetségese(i) részéről. ■

Irodalom

- Fair, C. Christine: India and Iran: New Delhi's Balancing Act. *The Washington Quarterly*, Vol. 30, No. 3 (Summer), 2007, 145–159. o.
- Fair, C. Christine – Roshandel, Jalil – Dasgupta, Sunil – Kumaraswamy, P.R.: The „Strategic Partnership” Between India and Iran, Woodrow Wilson International Center for Scholars, *Asia Program Special Report*, No. 120, 2004.
- Inbar, Efraim: The Indian-Israeli Entente. *Orbis*, Winter, 2004, 89–104. o.
- Kronstadt, Alan – Katzman, Kenneth: *India – Iran Relations and U.S. Interests*, CRS Report for Congress, August 2, 2006.
- Kumaraswamy, P. R.: Realism Replacing Rhetoric: Factors Shaping India's Middle East Policy. *The Round Table*, Vol. 97, No. 397, 2008, 575–587. o.
- Lall, Marie – Lodhi, Iftikhar A.: Political Economy of Iran-Pakistan-India (IPI) Gas Pipeline. Institute of South Asian Studies, *Working Paper* No 26., October 23, 2007.
- Mitra, Prमित – Haté, Vibhuti: India-Iran Relations: Changing the Tone? *CSIS South Asia Monitor*, No. 92, 2006.
- Pant, Harsh V.: India and Iran: An „Axis” in the Making? *Asian Survey*, Vol. 44, No. 3, 2004, 369–383. o.
- Pant, Harsh V.: India's Relations with Iran: Much Ado about Nothing. *The Washington Quarterly*, Vol. 34, No. 1, 2011. 61–74. o.
- Twining, Daniel: India's Relations with Iran and Myanmar: „Rogue State” or Responsible Democratic Stakeholder? *India Review*, Vol. 7, No. 1, 2008., 1–37. o.
- Wirsing, Robert J.: In India's Lengthening Shadow. *Asian Affairs*, Vol. 34, Issue 3, 2007, 151–172. o.